

JIRÍ LANGER

LIDOVÉ STAVBY V EVROPĚ

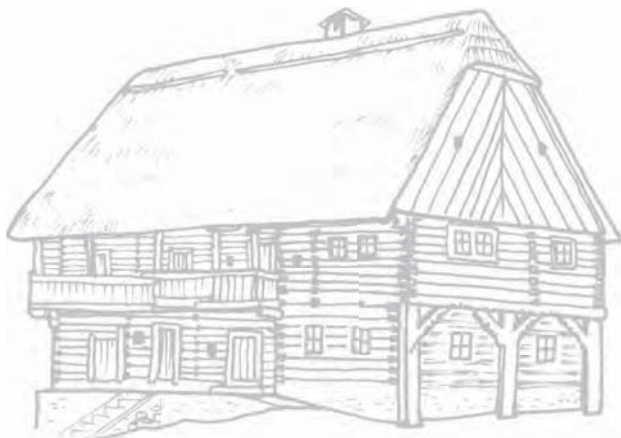
Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Lidová architektura v Evropě

Lidové stavby v Evropě

Jiří Langer

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 4102. publikaci

Odpovědná redaktorka Jitka Hrubá

Sazba Vladimír Velička

Fotografie na obálce z archivu autora

Počet stran 320

První vydání, Praha 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2010

Cover Design © Eva Hradiláková, 2010

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-247-2072-2 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7759-7 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2012

Obsah

	Předmluva	7
	Úvod	9
1	Skok od pravěku do moderní doby	13
	1.1 Střešní stavby	15
	1.2 Dědictví antického stavitelství	27
	1.3 Autochtonní stavitelství zaalpské Evropy	31
	1.3.1 Hrázděné stavby	42
	1.3.2 Roubené stavby	57
	1.3.3 Hliněné stavby	91
2	Inovační procesy	94
	2.1. Prvotní (raněstředověké) inovace vycházející z mediteránní oblasti	94
	2.1.1 Západní cesta inovací	95
	2.1.2 Východní cesta inovací	100
	2.2 Druhotné inovace	104
	2.2.1 Demografické inovace (důsledky kolonizací vnějších a vnitřních)	104
	2.2.2 Sociální inovace (podle stratifikace a závislosti na správních/tržních centrech a regulacích)	121
	2.2.3 Důsledky inovací v příbuzenské a nepříbuzenské struktuře domácnosti a bydlení	139

2.3	Krajina a urbanismus;geneze forem sídel a dvorů	151
2.3.1	Tranzitní cesty.....	151
2.3.2	Rolnické osady.....	154
2.3.3	Městské inovace, kulturní progres a regres	172
3	Geografické rozložení hlavních znaků venkovské architektury v Evropě	177
3.1	Kdy a kde se zastavil čas. Nerovnoměrnost vzestupu nároků na bydlení, od kdy a proč se tradovalydo nedávna dochované formy domu	180
3.2	Geografický výskyt znaků lidové architektury.....	182
3.3	Zvláštnosti Evropy ve vztahu k jiným kontinentům.....	286
4	Ochrana kulturního dědictví.....	288
	Soupis použité literatury	291
	Rejstřík.....	298

Předmluva

Lidové stavby dokládají kulturní souvislosti mezi národy Evropy. V minulosti se zdůrazňovaly odlišnosti jen některých znaků jejich architektury a ty se přisuzovaly určitým regionům. Proto se mnozí badatelé zabývali otázkami geografického a etnického šíření civilizace a zdůrazňovali vlivy tzv. vyspělejších národů na obyvatelstvo s menšími nároky na kulturu bydlení. Do konce 20. stol. se stupňovala náročnost na vícehlediskové analýzy. Výzkumy se ale omezovaly na jednotlivé státy a jejich regiony, pouze v karpatských zemích došlo v poslední třetině 20. stol. ke spolupráci etnologů. Nabízím čtenářům vědomí historicky podmíněných souvislostí jako východisko mezioborového a mezinárodního výzkumu na ploše celého kontinentu.

V r. 2005 vyšla moje kniha *Evropská muzea v přírodě*, která se nejvíce uplatnila mezi učiteli a studenty etnologie. To mne přimělo k vytvoření knihy, která mnohem lépe splní dnešní nároky na informace o venkovském stavitelství celé Evropy.

Děkuji všem, kteří mi pomohli porozumět genetickým řetězcům forem obydlí v jednotlivých částech kontinentu. Poradců byla dlouhá řada, někteří z nich mě uváděli do problémů kulturních souvislostí a pomáhali mi, abych se dostal k nejkvalitnějším pramenům. Na předních místech mezi nimi byli Heino Wessel Hansen a Liese Andersen z Dánska, Christopher Zeuner z Anglie, Kersti Jobs Björklöf ze Švédska, Leon Paiken z Estonska, Olga Sevan z Ruska, Jurij Hoško a Pavlo Fedaka z Ukrajiny. Profesor brněnské univerzity Václav Frolec mě v r. 1964 přizval a odborně nasměroval k dlouholeté spolupráci na mezinárodních výzkumech lidové kultury karpatských zemí a přilehlých balkánských oblastí. Byly doposud jedinými v Evropě, které postihly tak velké území kontinentu. Po Frolcově úmrtí v r. 1992 jsem pokračoval na celkové syntéze lidového domu ve spolupráci s balkanistkou Helenou Bočkovou, která mne obohatila o poznání balkánské problematiky. Můj obdiv patří Paulu Oliverovi z oxfordské univerzity, který dokázal koncipovat a zajistit účast četných kolegů na vytvoření encyklopedie lidové architektury světa. Za inspirativní impulzy děkuji etnoložce a antropoložce Soně Švecové, neboť mě přivedla k pochopení významu existenčních postojů člověka v procesu tvorby jeho obydlí. Velký dík patří mé manželce Jaroslavě, na mnohých cestách mě

doprovázela, se vzácným pochopením snášela moji dlouholetou pracovní izolaci a jazykovou korekturou přispěla k lepší čtivosti následujících textů.

Grafické ukázky staveb jsem soustředil do katalogu v pojednání o geografickém výskytu znaků lidové architektury a odkazy na ně uvádím v textu na konci odstavců zkratkou K s pořadovým číslem. V legendě ke katalogu jsou objasněny některé pojmy používané v textu. Tam jsou také vysvětleny zkratky názvů místností schematických kreseb zařazených do textu.

Ke svým fotografiím připojuji několik, které mi poskytli přátelé a jejich jména vděčně uvádím v popiskách.

Tento stručný náčrt geneze tradiční architektury jsem napsal proto, abych podnítil zájem o širší mezinárodní pohledy na lidovou kulturu, než tomu bylo doposud. Budu šťasten, jestliže si kniha najde své kritiky a pokračovatele.

Autor

Úvod

Název *lidové stavitelství* se používá nejčastěji pro stavby, k jakým se nehlásí žádný autor. Dává se tím najevo, že nemají osobnost tvůrce, že nepatří ke skutečné architektuře. Ta se podle běžné encyklopedické klasifikace považuje za druh výtvarného umění. A přece se obdivujeme kráse tvarů a hmot některých venkovských staveb, i když je nevytvořil školený architekt. Jsou to stavby, které mají vnitřní řád úměrný k životu člověka, který je vytvářel podle svých funkčních nároků a ekonomických možností. Nároky dědil od předků a vylepšoval poznáváním materiálů a nových konstrukcí. Možnosti obvykle záležely na přírodních a hospodářských podmínkách okolního prostředí a na pili tvůrce. Pokud navazoval na kulturní dědictví ověřené mnohagenerační tradicí, vytvářel také architekturu, jejichž autorů bychom se nedopočítali. Právě o produktech stavebních tradic se dozvíte v této knize, a proto nebudu činit rozdíl mezi obsahem názvů lidová architektura a lidové stavitelství.

Název *lidová architektura* není zcela přesný. Obvykle si představujeme, že označuje staré venkovské stavby, které se lišily od architektury slohové, městské, průmyslové a jim podobné. Takové pojetí vychází ze skutečnosti, že ve střední a východní Evropě býval způsob života privilegovaných vrstev obyvatelstva (šlechty, duchovenstva a měšťanstva) jiný, než vrstev nepriviligovaných. Ve venkovských a městských sídlech tedy existovala dvojí kultura ovlivňující zařízení, vzhled obydlí a hospodářských staveb dvora. Cítíme, že architektura lidová přežila věky a že její prvky dědila jedna generace od druhé. Proto ji čeští a slovenští etnografové nazývají *lidová tradiční architektura*. Jiné představy mají v západní Evropě, kde naše pojetí lidové architektury vřazují do pojmu *architektura původní*, vernakulární (*vernacular architecture*, z latinského *vernāculus* = ryze domácí, vlastní). Ten obsahuje všechny stavby, jejichž forma geneticky souvisí s funkčně prvotními konstrukcemi (patří mezi ně i mosty, mnohé městské domy, správní budovy, školy, hostince, výrobní, skladovací a podobné objekty), a to snad kromě zámků šlechty a městských paláců, klášterů a honosnějších chrámů, na kterých se výrazně projevovaly historické umělecké slohy.

Cestujeme-li jižní Evropou, pak bez hlubšího studia nedokážeme odlišit architekturu vrstev neprivegovaných od privilegovaných, neboli podle našich představ lidovou od nelidové. I když i na tamním venkově žily rodiny chudobné i velmi bohaté, všichni dědili stavební principy od antických základů architektury kamenné. Byly tam jiné sociální a rodinné struktury, jiné nároky na funkce domu a jiné možnosti jak je uspokojovat, než v Evropě střední. Celkový kulturní vývoj v prvním tisíciletí překonal starší elementární formy obydlí stavěné z přírodních materiálů. Postoupil na takové kulturní stadium, na jaké se města, kláštery a šlechtická sídla ležící na západ a sever od Alp dostala až ve vrcholném středověku, ale většina vesnického obyvatelstva však až ve 20. stol. Právě tradice antické kultury kultivovaly západní a později i střední Evropu svým vyspělým zděným stavitelstvím. Tam se vžila představa, že lidové jsou jen stavby z domácích a snadno dostupných materiálů: ze dřeva nebo z hlíny; „nelidové stavby“ vyžadovaly dražší materiál a odborné řemeslníky, kteří zdili paláce z kamene a cihel.

Zavítáme-li do Skandinávie, jen obtížně budeme rozlišovat, které z dřevěných domů patřily šlechtě a které sedlákům. I privilegované vrstvy žily v dřevěných domech a podobně tomu bylo v severním Rusku, i když v jiných sociálních strukturách. Pro architekturu, o jaké budu pojednávat v této knize, nenajdeme jednotící definici. Víme ale, že stavby samotné – pramen našeho zkoumání – jsou bohatou databankou informací o způsobu života našich předků. Informace jsou zakódované v hmotné podobě. Nebrání mi to ale v tom, abych vám přiblížil jejich funkce, formy, geneze řetězců historických proměn a vzájemné vztahy tradic bez ohledu na hranice států či společenských vrstev jejich uživatelů.

Chceme-li lépe porozumět jednotlivým formám architektury, zkoumáme genezi jejich projevů, tedy řetězce děděné tradice, které nemusejí odpovídat představám o vývoji od jednoduchých forem k dokonalejším. Takový vývoj bývá přerušovaný válkami, neúrodou, hospodářskými krizemi, mimořádným utlačováním poddaných nebo etnických a jiných menšin. Postižení museli začínat znovu od elementárních forem, někdy na předcházející etapu vývoje navázali, ale většinou pokračovali jiným směrem, podle jiných vzorů, s jinými nároky. Jejich sociální postavení a možnosti jeho vylepšení závisely na proměnách mnoha hospodářských podmínek. Ovšem ne vždy se tito lidé odvažovali experimentovat, lpěli na zkušenostech předků, výsledkem bylo tradování architektonické formy, které nemuselo přinášet kvalitativní postup. Neznamenalo to ani prosté opakování, to nové společenské podmínky buď nedovolovaly, nebo umožňovaly či vnucovaly inovace. Tradování je tedy syntéza starých a nových detailů v opakované koncepci. Vývoj

můžeme sledovat dlouhodobě, a to zejména v konstrukci. Ta se obvykle nezapomíná, její inovace spočívají v umu budovatelů, v jejich odvaze učit se na dokonalejších stavbách v odlišném prostředí, méně také v jejich sociálních možnostech.

U mnohých staveb je problematické určovat tzv. původnost. Musíme si nejprve uvědomit, zda chceme zjistit, kdy konkrétní objekt postavili, kdy a jak ho přestavovali a jinak upravovali (k tomu nám slouží především historické písemné prameny), nebo nás zajímá původ jeho architektury. Zvláště mnohé středověké dřevěné kostely vznikaly mnohem dříve, než byl použit jejich dnešní stavební materiál. Ten bývalo třeba vyměňovat, jakmile se zhoršily jeho fyzikální vlastnosti, např. hnilobou. Dendrodatování použitého dřeva nás ubezpečí o tom, že stavba nemůže být mladší, ale současně musíme jinými metodami zjišťovat, zda by nemohla být starší. V přeneseném smyslu to platí také o architektuře méně náročných staveb, u kterých se tradovala starší a méně pracná konstrukce mnohem delší dobu. Například sloupové či rámové kůlny a stodoly nacházíme ve střední Evropě běžně ještě dnes, ale na obydlí se taková konstrukce nepoužívá už od vrcholného středověku. Historická analýza fyzikálních, konstrukčních, architektonických a funkčních vlastností staveb a jejich neustálé srovnávání na co největším území jsou hlavními metodami poznání té velmi relativní původnosti.

Někteří starší kolegové zjišťovali, jak účelně byly tvary staveb odvozeny z jejich funkcí. Mechanicky se pak vytvářela teorie prosazující, že tvar vychází vždy z funkce. V architektuře se zdůrazňovalo, že jsou v našich horách strmější spády střech proto, že tam bývá více sněhu. Jenomže to na prvý pohled neplatí o Alpách, ani o Skandinávii nebo severním Rusku, kde jsou spády nejmenší a sněhu je nejvíce. Rovněž vytápění obytných místností je ve Skandinávii méně intenzivní a zimní spaní ve stavbách bez topeniště rozšířenější, než ve střední Evropě apod. Blíže pravdě byl znalec švédských a finských dřevěných kostelů Erik Lundberg s přesvědčením, že architektuře dává formu kvalita dřeva. Platí to o funkčním omezení tenkými a krátkými kmeny severské přírody, ale neplatí to o bohatém výběru dřeva střední Evropy a jinde.

Etnické teorie 19. stol. vyvolaly dobové nacionalistické ideologie a ve druhé třetině 20. stol. byly v podstatě překonány. Dlouho však přetrvával názor, podle kterého jazykový původ názvu odpovídá etnickému původu příslušného jevu. Názvosloví se však nevyvíjelo izolovaně, ale podle zcela jiných pravidel se určité názvy z různých jazyků přejímaly nebo udržovaly. Jako každá ze starších teorií i tato přispěla k prohloubení terénních výzkumů, zejména rozlišovacích prvků tvarosloví a k vytváření jejich typologií. Ze všech pokusů souhrnně uspořádat a vyložit shody a rozdíly v prvcích lidové

architektury vyplynula zkušenost, že pouze konkrétními doklady doložená teorie platí, a to pouze pro oblasti a společenská prostředí, ze kterých její doklady pocházejí. Měli bychom upřednostňovat konkrétní analýzy a příklady před plošnými dedukcemi a rozlišovat názory podložené prameny od hypotéz, které je třeba teprve ověřovat.

Lidovou architekturu zkoumali především etnologové. V 19. stol. v ní nacházeli etnické prvky a ve 20. stol. si všímali rozlišování nejprve jejich regionálních a později sociálních znaků. Někteří se začali zajímat o názory historiků umění a architektů, od 60. let také o výzkumy archeologů středověku. Funkce obydlí zaujala historické demografy a sociální antropology. Vyřešit mnohé problémy umožnil rozvoj budování evropských muzeí v přírodě, která prováděla podrobnější analýzy staveb, a také dendrochronologické datování dřeva a další metody. Historický přístup ke zkoumání popřel některé starší názory na etnickou a regionální omezenost, širší geografické pohledy teprve ukázaly rozšíření a genetické souvislosti mnohých prvků architektury, konstrukce, funkčního využití staveb a jejich částí. Rozšíření zorného úhlu se týkalo také druhu staveb. Zprvu se předpokládalo, že nositelem národní kultury jsou pouze vesnické selské vrstvy obyvatelstva. V průběhu 20. stol. se náš zájem rozšířil na vrstvy řemeslnické, dělnické a v současnosti není omezen způsobem obživy obyvatel. Představy posledních dvou generací o historickém konci tvorby tradiční lidové architektury se měnily a hranice jejího zániku se stále posouvala. Tradiční životní styl, jehož součástí lidová architektura byla, ve většině zemí Evropy zanikl. Přežívají jenom její změněné funkce a stylové prvky, které mohou obohacovat dnešní společnost. Nemůžeme ale říci, že bychom o předmětu našeho zkoumání věděli vše potřebné. Mění se geografická šíře záběru studia, nároky na mezioborové výzkumy a na úroveň technického zpracování dat. Potrvá ještě několik generací, než bude možné naše téma uzavřít.

Nesporné je, že lidová architektura patří k významným součástem kulturního dědictví každé země a Evropy jako celku. Její zkoumání dnes umožňuje zhodnotit přínos jednotlivých národů a poznání genetických souvislostí na celém jejím území. K tomu chci přispět touto knihou.

1 Skok od pravěku do moderní doby

1.1 Střešní stavby

Skotský etnolog, profesor edinburghské univerzity Alexander Fenton, v r. 1964 navštívil ostrov Lewis (v souostroví Vnější Hebridy) a kolem silnice vedoucí nedaleko severozápadního pobřeží našel osadu Arnol, kterou znal ze starších cestopisů. Skládala se jak z domů zděných s okny a komíny (běžných v celém Skotsku), tak z velkého počtu rolnických obydlí, která na první pohled připomínala nálezy z počátků trvalého osídlení krajiny člověkem. Jejich existence v Arnol byla archeologicky doložena z poloviny 10. stol. (ve starší etapě archeologové nacházeli ve Skotsku a v Irsku stavby kruhové). Fenton o existenci podélných střešních staveb věděl z knih 18. a začátku 19. stol. (A. C. Miller, R. Heron, A. Mitchell, D. Wordsworth aj.), ale osobní poznání života v nich na něho silně zapůsobilo. Podélný, na koncích zaoblený půdorys (kolem 15–20 m × 3,5–4 m) s mírně zahlobenou hliněnou podlahou vymezovaly nízké (kolem 120–130 cm) kamenné valy široké asi 1,5–1,8 m. Z vnitřní strany v nich (nebo s krátkou patou na nich) byly upevněny nůžkovité (někde zakřivené) krokve spojené hambálkem. Jejich překřížení neslo hřebenovou vaznici, na kterou se zavěšovaly větve tvořící hustou mříž pro uložení drnů. Na nich ležela silná vrstva svazků travin (včetně rákosu), případně

Dům z ostrova Lewis, Hebridy; M-Kingussie, GB

vřesu nebo jiného rostlinného materiálu. Krytina byla pevně stažena provazovou sítí, aby mohla vzdorovat atlantickým vichrům. Uvnitř se člověk cítil jako v zahloubeném zemním obydlí, pohyboval se v šeru a v předklonu. Lehkými nízkými příčkami byla oddělena část pro ustájení dobytka na jednom konci, ve středu na zemi leželo ohniště se zavěšeným kotlem, kouř odcházel otvorem ve střeše nad ním a stěnovou příčku tvořila bedněná skříň pro spaní. Zaváděla se až v 18. stol., dříve spávali na vřesové či kapradinové vrstvě. Na druhém konci za rámovou proplétanou příčkou měli komoru s náradím a potravinami.

Rozmanitost kombinací různých přístaveb a interiérových změn ukazuje, jak se uplatňovaly nároky na pohodlnější bydlení. Komorová část se proměňovala na obytný prostor s několika lůžkovými skříněmi a za přepážkou jen připravovali pokrmy a stolovali. K takovému domu se připojovala jedna nebo dvě další podobné stavby se samostatnými střechami, avšak kratší. Sloužily většinou pro skladování a jiné stodolové funkce. V připojené kamenné ohradě stohovali slámu a traviny pro krmení. Ve 20. stol. měly některé domy deskové stropy, obložení stěn, olejová svítidla, nebo dokonce zavedenou elektřinu, kredenc, nízké kultivované skříně, ale ženy připravovaly pokrmy stále na ohništi při zemi. V době Fentonovy návštěvy vesnice Arnol se v takových obydlích ještě bydlelo. Většinou v nich žili nájemci půdy (bývalí poddaní) a rybáři. Některé bohatší usedlosti měly již vybudované malé zděné domy a jejich rodiny používaly obojí typ staveb. Ve stejné době muzejníci zachytili další etapu vývoje podobného sídla v jihozápadním Skotsku, nedaleko města Glasgow, u zálivu Loch Fyne, v Auchindrain. Zpřístupnili návštěvníkům osadu, ve které ze starých kamenných staveb zůstaly jen stěnové valy. Od poloviny 19. stol. hospodáři stavěli podstatně náročnější zděné stavby a ty středověké opouštěli.

Bývalý ředitel skotského *Highland Folk Museum/Am Fasgadh* v Kingussie etnolog Ross Noble zkoumal střešní stavby ve Skotské vysočině. V tamnější řídké síti dálkových silnic vznikaly po morové epidemii v polovině 14. stol. malé vesnice s kultivovanými zděnými domy obchodníků a řemeslníků zajišťujících cestovní služby a vlastnicích okolní krajiny. Pronajímali půdu rolníkům (neúrodná pole se obhospodařovala v pětiletých cyklech), kteří si poblíž stavěli malé osady (zvané anglicky *township*). Jejich obydlí měla podobný půdorys jako v Arnol s vnitřním členěním na komorovou, obytnou a chlévní část, se stejným otopným a obytným zařízením. Lišila se jen tím, že jejich stěnové kamenné valy byly nižší a podstatně užší, zcela obloženy drnem. V nich stály upevněny páry zakřivených sloupů nahoře spojených, nebo nůžkovitě překřížených. Nesly hřebenovou vaznici a na ní upevněné husté větvové krokve tvořily podklad velkých střešních ploch. Do nich se v silných vrstvách zaplétaly svazky ja-

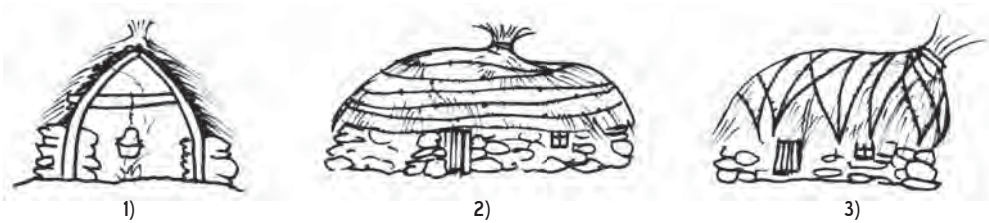

Rolnická osada ve Skotské vysočině; M-Newtonmore, GB

novce, kapradí, vřesu či rákosu, které rostly poblíž. Byla to již vyspělá konstrukce anglicky nazývaná *cruck*, francouzsky *courbo*. Dokázala překlenout 6,5 až 9,5 m a sestavit tak široký prostor. Dvojice sloupů ve výšce kolem 1,6 až 5 m přepažoval trám zvaný spona (*tie beam*), k němu byly připevněny proutěné příčky oddělující tři prostory. Na spony dvou středových párů zakřivených sloupů se kladl trámek sloužící k zavěšení kotle, konvice nebo kovaného kruhovitěho roštu na grilování nad ohništěm. Pro únik dýmu byl dřevem a hlinou upraven

Ohniště ve střešním domě. Skotsko: M-Newtonmore, GB

Dům ze skotské vysočiny a ostrovů, GB

1) příčný řez, 2) střední a východní Vysočina, 3) jihozápadní ostrovy

otvor u střešního hřebenu. Stodoly, kovárna, mlýn s vertikální hřídelí stály samostatně, stejně jako opodál malé jednoprostorové chýše bezzemků. Ross Nobel v 60. letech 20. stol. poznal bydlení rodiny ve střešním domě Skotské vysočiny a po r. 1991 takovou osadu zrekonstruoval v nové části muzea v nedalekém Newtonmore.

Podobné konstrukce jsou známé i z ostatních skotských ostrovů a z Faerských ostrovů náležejících Dánsku. Tam byly domy pravděpodobně od poloviny 19. stol. kultivované ponecháním chlévní části kamenné a přistavěním dvojdílné části obytné s rámovou konstrukcí a krbem. Dánský etnolog Axel Steensberg prezentoval shodnou stavbu s kamennými hebridskými bez komína. Měla dva prostory, pocházela ze Skærum v severním Jutsku, 15 km západně od přístavního města Frederikshavn. Poslední obyvatelé ji opustili r. 1909. Podobné domy v chudobném kraji Vendsyssel bývaly běžné snad jen do 18. stol. Od domu z Arnol se lišily pouze malými okny. Uvedené typy obydlí se podobají archeology předpokládaným a zcela zaniklým vikingským domům, které se v raném středověku mohly stát jejich vzorem.

Lomený oblouk ze zakřivených sloupů jako základ konstrukce pro střechu je známý z dodnes používaných i nedávno zaniklých staveb (datovaných od 14. do 19. stol.) ze dvou třetin Anglie, na celém západě a jihovýchodě země a také z Walesu, kromě jeho jihozápadního pobřeží. Britský badatel T. J. Smith zjistil, že tato konstrukce se nachází v místech s toponymy keltsko-britského původu, tudíž se formovala již před anglo-saským osídlením v 5.-6. stol. (snad nejstarší archeologický nález v anglickém Latimer, Buckinghamshire, pochází z přelomu 4. a 5. stol.). V 11. a 12. stol. se vytvořily klasické formy této konstrukce s přeměnou kůlů na sloupy (prvním písemným svědectvím je údaj ve velšském zákoníku z 12. stol.. Největší výhodou konstrukce bylo překlenutí širšího prostoru, než tehdy dokázali s konstrukcí kůlovou s jednoduchými krovky. U větších staveb museli prostor členit vnitřní řadou kůlů a dvěma střechami vedle sebe. Ve 13. stol. nabýval význa-

Stodola, Leigh, Worcestershire, 14. stol.; GB

Obytná kuchyně domu z Boarhunt, 14. stol.:
M-Singleton, GB

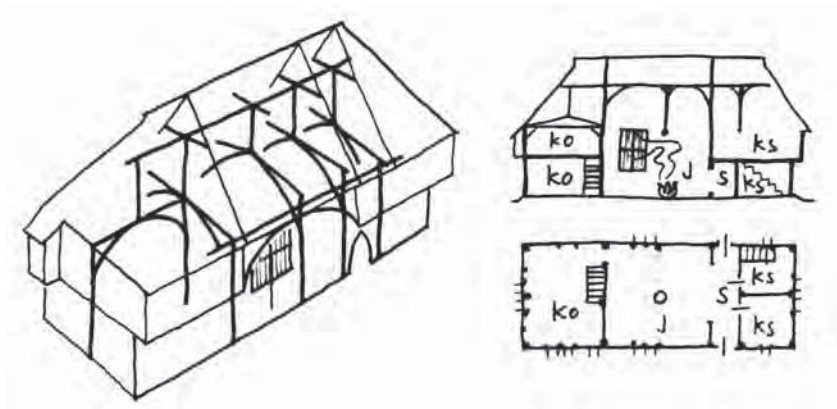
mu rám okapových vaznic. K nim se připojovaly nízké lehké rámové stěny velmi jednoduše vložené mezi okapovou vaznici a vaznici pat každé řady sloupů. To postupně vedlo k vytváření hrázděných stěn podírajících konce sponového trámu nesoucího okapovou vaznici střechy. Později se lomeného oblouku používalo jako nástavby nad rovnými sloupy umožňujícími stavbu vícelodní haly, a to nejen u stodol, ale i u kostelů. Jedny z nejstarších střechních zakřivených konstrukcí se dochovaly na velkých stodolách (ze 14. stol. např. v Leigh, Worcestershire), zvláště v severnějších oblastech, na domech ze stejného období více v jižní a středozápadní části země a také ve Walesu. Tato

Obytná kuchyně domu z Llangynhafal z r. 1508;
M-St. Fagans, GB

forma stavby se považovala za náročnější než prosté rámy hrázdění. Používala se i na architektonicky komplikovaných domech. Zakřivené sloupy totiž mohly překlenout širší prostor než tehdejší konstrukce sedlových střež uložených na palisádových, rámových nebo hrážděných stěnách. V dalším vývoji stěny získaly větší prestiž pro svoje mnohotvárné možnosti. Zakřivené dubové trámy se však používaly dále na mnohé vzpěry, spony, hambálky a jiné prvky staveb. V severozápadní Evropě dokonce vznikla tradice záměrného pěstování dubů s patřičně ohýbanými větvemi během mladé etapy růstu, dřevo sloužilo až druhé nebo třetí generaci. Tradice staveb se zakřivenými sloupy je známá také z francouzské Normandie, Bretaně a kraje Limousin, z Nizozemí a fríského pobřeží Severního moře, z německého Porurí (např. v raněstředověké lokalitě Westick u města Kamen na východě aglomerace

Skelet domu z Bayleaf, 15. stol.: M-Singleton, GB

Hrázděný dům z Bayleaf, 1405, W. Sussex; M-Singleton, GB

Dortmundu), také například na stodolách ze západorumunského pohoří Meseş. Zřejmě o jejím skutečném historickém rozšíření víme ještě málo.

Za vrcholnou formu architektury vycházející z konstrukce zakřivených sloupů je považován dům z Bayleaf přenesený do jihoanglického Weald and Downland muzea v přírodě v Singletonu. V letech 1405–1430 postavili jeho halu s hrázděným rámem zpevněným oblouky ze zakřivených vzpěr. Ty překlenovaly prostor nejen příčně mezi třemi dvojicemi stěnových sloupů, ale také podélně v obou okapových stěnách, ve kterých byly velké mřížové otvory. Vznikla tak hala otevřená do krovu s ohništěm ve středu na zemi a se širokým vstupním prostorem z příčné průchodní síně. Ta byla stejně úzká jako lomený portál hlavního vchodu. Z ní se vcházelo také do dvou prostorů přízemních komor a schody z jedné z nich vedly do patrové obytné komory. Vaznicový krov pod hambálky podélně propojovala vaznice stojící na polosochách. V r. 1540 k hale připojili patrovou obytnou komoru. Vznikl klasický trojdílný typ charakteristický nejen pro selská obydlí. Používali ho i pro šlechtické rezidence. Jejich stavby, které bychom v Čechách nazvali *zámky*, mají také vysokou halu s krbem uprostřed jedné ze štítových stran mezi dvěma patrovými částmi místností pro rodinný život a jeho obsluhu. Oba konce se v některých případech dále rozvíjely o příčná křídla a členily, trojdílný systém s halou

Gordes, Provence, F; Foto: Z. Syrová

hromaděné do šířky a obložené drnem. Krovy mají hřebenovou vaznici ležící na polosose nebo v kleštinách, o ni se opírají štípané části kmenů z nízkých dřevin. Střecha je pokrytá buď plochými kaneny, nebo březovou kůrou, na ni se vrství drn a celek tak splývá s okolním terénem. Je to elementární způsob konstrukce, ze kterého vycházely snad všechny známé střešní systémy. V 19. stol. tam dvě rodiny užívaly 7 obytných sta-

uprostřed zůstal však zachován až do doby šíření viktoriánského slohu v architektuře 19. stol.

Opravdová zemní obydlí se ještě v polovině 20. stol. používala na několika místech ostrova Island. Z mnohých lokalit uveďme usedlost Jónssonů v Núpstaður na jižním pobřeží, kterou v r. 1961 prozkoumal etnolog Gísli Gestsson. V ní jsou stavby jednoprostorové, vyhloubené ve svahu nejméně 1,5 m pod povrchem. Stěny ve výkopu zpevňují kameny na dolním konci na-

Tréjout, Bretagne, F; Foto: T. Hlaváček

